

MİNUA/ŞAMRAM KANALI YAZITLARININ GÜNCEL DURUMU VE KANALIN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

THE PRESENT CONDITION OF THE MINUA/ŞAMRAM CANAL INSCRIPTIONS AND A RE-EVALUATION OF THE CANAL

Murat Şen*

Öz

Urartuların, MÖ 9. yy. ile 7. yy. arasında, Van ve çevresinde kurmuş olduğu krallık yaklaşık 250 yıl bölgede hüküm sürmüştür. Kendinden önceki yaşam tarzını önemli oranda değiştirerek yeni bir siyasi, kültürel ve ekonomik oluşum başlatan Urartular yeni kent modellerinin ortaya çıkmasında öncü bir rol üstlenmişlerdir. Kurdukları yeni ve büyük organizasyon için suyu kendi formatlarına uygun bir şekilde yeniden planlamakta oldukça önemli bir role sahiptir. Yerleşimlerin su ihtiyacını karşılamak için su kanalları, barajlar, setler, su köprüleri, istinat duvarları ve sarnıçlar inşa eden Urartuların, Van merkezdeki en önemli su projelerinden biri Minua/Şamram Kanalı olarak bilinmektedir. Kanal, rezervuar alanı ile birlikte yaklaşık 55 km'lik bir uzunluğa sahiptir. Erek (Varag) Dağı'nın güneybatı etekleri boyunca devam eden kanalın inşası, kimi yerde kayaların oyulmasıyla devam etmiş; kimi yerde ise kil beden duvarları şeklinde vücut bulmuştur. Kanalın inşa programı içerisindeki en önemli kısımları içerisinde beden duvarları, istinat duvarları, köprüler ve yazıtlar bulunmaktadır. Bu çalışmada, Minua/Şamram Kanalı'nın önemli bir parçası olan yazıtların güncel durumları ele alınırken; aynı zamanda kanalın ismi üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Yazıtların kanalın hangi kısmına tekabül ettiği de çalışmada gösterilmektedir. İsmi üzerine yapılan değerlendirmede ise Şamram isminin kanalın asıl isminin önüne nasıl geçtiği üzerine bazı saptamalarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Urartu, Minua Kanalı, Urartu Yazıtı, Şamram, Antik Sulama Sistemleri*

Abstract

The Urartian kingdom, established in and around the Van region between the ninth and seventh centuries BCE, dominated the area for approximately 250 years. By profoundly transforming pre-existing

* PhD, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, sennmurat@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1235-3255. (Makale Gönderim Tarihi: 07.01.2026, Makale Kabul Tarihi: 10.02.2026).

Bu çalışma, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Arkeoloji Ana Bilim Dalı'nda yapılan ve 2022 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanan "Yeni Veriler Işığında Minua (Şamram) Kanalı Ve Kanala Yönelik Koruma Önerileri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Çalışma aynı zamanda, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) Tarafından desteklenmiştir (Proje no: SYL-2021-9704).

lifeways, the Urartians initiated a new political, cultural, and economic order and played a formative role in the development of new urban models. Within the framework of this large-scale and centrally organized system, the deliberate restructuring and control of water resources constituted a fundamental component of state planning. To meet the water demands of their settlements, the Urartians constructed an extensive infrastructure that included canals, dams, embankments, aqueducts, retaining walls, and cisterns. One of the most significant hydraulic projects in the central Van region is the Minua/Şamram Canal. Including its associated reservoir system, the canal extends for approximately 55 km. Running along the southwestern slopes of Mount Ereğ (Varag), its construction involved bedrock cutting in certain sections, while in others it was realized through substantial earthen embankment walls. Key elements of the canal's construction program comprise embankment walls, retaining walls, bridges, and inscriptions. This study focuses on the current condition of the inscriptions, which represent a crucial component of the Minua/Şamram Canal, while simultaneously reassessing the nomenclature of the canal itself. The spatial distribution of the inscriptions and their correspondence to specific segments of the canal are also documented. In addressing the issue of nomenclature, particular emphasis is placed on the processes through which the name Şamram came to supersede the canal's original designation.

Keywords: *Urartian, Minua Canal, Urartian Inscription, Shamram, Ancient Irrigation Systems*

Giriş

Van ve çevresinde, Urartularla beraber sulamanın gerek başkent ve çevresinde gerekse de Urartu yayılım alanında oldukça önemli bir faaliyet olduğu, inşa edilen kanallardan, göletlerden ve barajlardan anlaşılmaktadır (Garbrecht, 1980: 306-312; Belli, 1988: 313-331; Çiftçi-Greaves, 2013: 191-214). Urartular, Minua/Şamram Kanalı'nı inşa ederek, hemen güney komşusu ve aynı zamanda en büyük rakibi Asur'un sulama etkinliklerinin bir benzerini, daha büyük ölçülerde ve yüksek-dağlık bir arazi yapısı içerisinde hayata geçirmiştir. Assur yazılı kaynaklarına göre II. Assurnasirpal (MÖ 883-859) Dönemi'nde, daha sonra Urartu sulama sisteminde de görülen bazı uygulamalara gidildiği anlaşılmaktadır. II. Assurnasirpal'in kanal yazıtında Yukarı Zap'tan bir kanal kazdırdığı, kanala *Patti Hegalli* adını verdiği, kanalın çevresine meyve bahçeleri diktirdiği ve Assur'a

her çeşit meyve ve bunun yanında şarap sağladığı belirtilmektedir (RIMA 2, A.0.101.26: 281; Siddall, 2015: 107-125; Mandacı, 2020: 440-441). Yazıtta, tıpkı Minua/Şamram Kanalı'nın çevresindeki bağ-bahçe etkinliklerini hatırlatırcasına bir faaliyet dizisi aktarılmıştır.

Minua/Şamram Kanalı, uzun bir yolu ortalama %1,5'lik bir eğimle kat ederken, Ereğ (Varag) Dağı'nın güneydoğu eteklerini dolmaktadır. Bir dağın eteklerini kanalın güzergahı olarak kullanma mantığını, Asur'da, San-herib Dönemi'nde (MÖ 705/704-681) inşa edilen ve 'kuzey sistemi' olarak adlandırılan kanallar sistemi içerisinde yer alan 9.7 km'lik Faida Kanalı'nda da görmek oldukça dikkat çekicidir (Ur, 2005: 329). Bu yönüyle, Minua/Şamram Kanalı Assur'daki uygulamaları etkilemiş olmalıdır.

Bu çalışmada amaç, Urartuların, bazen komşusu Assur'u etkileyen bazen de ondan etkilenen su politikasının en önemli eserlerinden biri olan Minua/Şamram Kanalı'nın çevresindeki yazıtların güncel durumunu ortaya koymaktır. Daha önce birçok araştırmacı tarafından verilen konum tariflerinin hala geçerli olup olmadığını, yayınlanan fotoğrafların güncelliğini koruyup korumadığını anlamak temel hareket noktası olmuştur. Aynı zamanda kanalın, modern ölçüm teknikleriyle, doğruya en yakın şekilde güzergahını, güzergâh çerçevesinde yazıtların nerelerde yoğunlaştığını ve yazıtların konum bilgilerini gösterebilmek de diğer bir amacı oluşturmaktadır. Ayrıca, asıl ismi Minua olan kanalın günümüzde Şamram olarak bilinmesinin nedeni üzerine bir değerlendirme de söz konusudur.

Kanal Güzergahı

Yukarıda bahsi geçen temel amaçlar doğrultusunda yapılan kapsamlı saha çalışmaları, Minua/Şamram Kanalı'nın güzergahının temel olarak iki kısımda ele alınabileceğini göstermiştir (Şekil 1). Bunlardan ilki, kaynak ve rezervuar alanı olarak belirtilen kısımdır. Bu kısım 6.7 km uzunluğa sahip olup, Van'ın Gürpınar ilçesinin Yukarıkaymaz Mahallesi'nde, Beşet Dağı eteklerinden başlar ve aynı ilçenin Aşağıkaymaz Mahallesi'nde, Engil Çayı üzerinden geçinceye kadar devam eder. İkinci kısım ise 'asıl kanal' bölümünü oluşturur. Bu kısım, arkeolojik olarak kanalın takip edilmeye başlandığı ve kaynaktan gelen suyun Engil Çayı üzerinden geçtiği alanla başlamaktadır. Sırasıyla Arkboyu, Köprüler, Çayırbaşı, Çiçekli, Bakımlı, Kıyıcak, Edremit ilçe merkezi, Kavurma yerleşimlerini geçmektedir. Ardından Edremit ilçesi,

Aşıklar Köprüsü Mevkii'ne kadar devam eden ikinci kısmın toplam uzunluğu ise, yapılan güncel ölçümler sonucu 48,6 km olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte, tarihi kanalın uzunluğuyla ilgili farklı görüşler dile getirilmiştir. Belli (1999: 11-26) uzunluğu 51 km olarak ifade ederken; Hammer ise uzunlukla ilgi olarak iki farklı ölçüm belirtmiştir. Hammer'ın kullandığı haritadan anlaşıldığına göre (2022: Fig 6), kanalı Van Ovası'na kadar uzatmasına rağmen uzunluk için 50 (2022: 277) ve 51 km (2022: 281) ifadelerini kullanmaktadır. Tarihi kanalın uzunluğu Kurubaş Çayı'nı geçiyor olsaydı 60 km'leri aşan uzunluklardan bahsediyor olacaktık. Anlaşıldığı kadarıyla, Hammer'ın değerlendirmeleri, Belli'nin değerlendirmelerine dayanmaktadır. Burada dikkatlerden kaçan husus; Belli'nin haritasında (1999: Fig.6) tarihi kanal, Kurubaş Çayı'nı geçmezken; Hammer'ın uzunluğu belirttiği haritada (2022: Fig.6) tarihi kanal Kurubaş Çayı'nı önemli oranda geçmektedir. Buna rağmen Hammer, Belli'nin verdiği uzunluğu tekrarlamıştır. Ancak tarafımızca yapılan saha çalışmalarında tarihi kanalın Aşıklar Köprüsü'nde Kurubaş Çayı'na döküldüğü ve sonrasındaki güzergahta tarihi kanala dair veriler olmadığı görülmüştür. Bir bütün olarak, kanalın kaynağından döküldüğü alana kadarki toplam uzunluk 55,3 km olarak ölçülmüştür (Şekil 1). Böylece, modern ölçüm teknikleri ile kanalın gerçek uzunluğu ilk kez en doğru şekilde tespit edilebilmiştir.

Asıl kanal hattının bazı önemli kısımları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Aşağıkaymaz Mahallesi'nde kaynak suyunun Engil Çayı üzerinden geçtiği alandır. Burada,

Lehmann-Haupt'ta (1926: 98) ahşap, ancak günümüzde betonarme olarak görülen köprünün, Urartu Dönemi masif bloklarından oluşan ayakları hala durmaktadır. İkinci önemli alan Bakımlı Mahallesi'ndeki, yaklaşık 500 m uzunluğundaki istinat duvarının bulunduğu kısımdır. Her ne kadar duvarın bazı kısımları günümüze yıkılmış olarak ulaşmışsa da tarihi kanalın tüm güzergahı boyunca bu uzunlukta başka bir destek duvarı yoktur.

Bir diğer önemli alan Gülo Boğazı olarak adlandırılan ve günümüzde Kıyıcak Mahallesi'nin güneybatısında bulunan kısımdır. Boğaz, bir küçük vadinin ovaya açılan ağzını oluşturmaktadır. Gülo Boğazı yaklaşık 200 m vadinin içerisine girmekte ve keskin bir dönüşle vadiden çıkmaktadır. Giriş ve çıkışa imkân veren her iki yamaç (kuzey ve güney yamaçlar) masif bloklardan oluşan istinat duvarlarıyla örülüdür. Keskin dönüş yaptığı kısımda, Aşağıkaymaz Mahallesi'nde olduğu gibi (asıl kanalın başlangıç kısmı), bir beton köprü bulunmaktadır. Tarihi kanalın inşa döneminde, burada da kaynak suyunun, vadiden akan suyun üstünden geçirildiği bir köprü olmalıydı.

Önemli alanlardan bir diğeri Kadembas Mevkii'dir. Kayalık kısımlarıyla birlikte yaklaşık 42 hektarlık bir alanı kaplayan Kadembas Mevkii, Urartuların Prenses Tarirria'ya atıfla, Taririhanili olarak adlandırdığı ve bağ-bahçe düzenlemelerini içeren bir sahadır. Minua/Şamram Kanalı, alanın güneybatı, güney, güneydoğu ve kuzeydoğusu boyunca devam etmektedir. Yamaçların dikleştiği güneydoğu ve kuzeydoğu yamaçları boyunca masif istinat duvarları

dikkat çekmektedir. Kireçtaşı kayalıklardan oluşan bir çerçeve içerisinde, verimli bir düzlük niteliği taşıyan Kadembas Mevkii'nde dikkati çeken bir diğer husus, sekilerden oluşan düz alanlardır. Bu küçük düzlükler Urartuların bağ-bahçe etkinliklerinin zeminini oluşturan planlı alanlar olmalıydı.

Tarihi kanalın güzergahı boyunca dikkat çeken beşinci ve son alan Edremit ilçe merkezinde bulunan bahçelerdir. Söz konusu bahçelerde dikkat çeken husus, poligonallardan oluşan sekilerin arka kısımlarının doldurularak düz alanlar elde edilmiş olmasıdır. Görünen o ki, Tarirria bahçeleri sadece Kadembas Mevkii ile sınırlı değildi. Edremit ilçe merkezindeki bahçelerde dikkati çeken düzenlemeler Taririhanili olarak adlandırılan alanın buralara kadar uzanan çok daha büyük bir bağ-bahçe sahasının olduğunu göstermektedir.

Minua/Şamram Kanalı güzergahında dikkati çeken ve yukarıda beş saha olarak özetlenen alanların iki ortak özelliği bulunmaktadır. Bunlardan biri yoğun inşa faaliyetleridir. Beş alanın ilki olan başlangıç kısmında köprünün masif blokları buradaki inşa etkinliğini göstermektedir. Bakımlı Mahallesi'ndeki alanda ise yaklaşık 500 m uzunluğundaki istinat duvarı buradaki büyük inşa faaliyetinin günümüzdeki en büyük göstergesidir. Üçüncü önemli inşa faaliyet alanı da Kadembas Mevkii'dir. Alandaki destek duvarları, tarihi kanalın alt kotlarındaki güneydoğu ve kuzeydoğu yamaçların tamamını kaplamaktadır. Gülo Boğazı'nda her iki inşa faaliyetini birlikte görmekteyiz: destek duvarları ve köprü. Boğazın her iki yamacına inşa edilen istinat duvarları vadi içerisindeki

köprüyle entegre olmaktadır. Beşinci ve son inşa faaliyet alanı da Edremit merkezdeki bahçelerde görülen sekilerdir. Nispeten daha hafif bir faaliyete işaret eden sekiler, düz bir alan elde edilerek bağ ve bahçecilik konusunda daha elverişli mekanlar elde etme açısından önem arz etmektedir. Görüldüğü üzere, beş önemli alanın birinci ortak özelliği yoğun inşa faaliyetleridir. İkinci ve bu makalenin ana odak noktasını oluşturan ortak özellikleri ise yazıtlardır. Tarihi kanalın çevresindeki yazıtların yoğunlaştığı alanlar, yukarıda bahsi geçen beş önemli alandır. Günümüze ulaşan yazıtların biri Aşağıkaymaz Mahallesi'nde, biri Bakımlı Mahallesi'nde, dördü Kadembas Mevkii'nde ve üçü ise Edremit bahçelerinde yer almaktadır. Günümüze ulaşmayan altı yazıtın ikisinin Bakımlı Mahallesi'nde, birinin Gülo Boğazı'nda ve diğer üçünün de Kadembas Mevkii'nde olduğu bildirilmiştir (CTU I: 203-208; Payne, 2006: 77-85). Gerek günümüze ulaşan gerekse de günümüze ulaşmayan yazıtlardan anlaşıldığına göre; yazıtlar inşa faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanlara yerleştirilmiştir.

Kanal Yazıtları

I. Sardur'un Urartu başkentini Tuşpa'ya taşımamasının ardından krallığın erken dönemleri itibarıyla, daha önce dağınık bir şekilde yaşayan toplulukları merkezi bir çatı altında bir araya getirme fikri, kaynakların daha büyük ölçekli bir organizasyon için kullanılmasını gerekli kılmıştır. Böylece bir siyasi dönüşüm Van Gölü Havzası için yepyeni bir modeldir. Bu yeni modelin mobilizasyonu için kaynaklar, artık eskisi gibi dağınık toplulukların parçalı ihtiyaçlarına göre değil büyük bir sosyal, ekonomik, siyasi, toplumsal ve askeri organizasyonun

ihtiyaçlarına yönelik yeniden planlanmıştır. Planlamanın en önemli parçalarından olan su politikaları doğrultusunda inşa edilen ve kalıntılarını günümüzde de izleyebildiğimiz birçok yapı, bahsi geçen yeni siyasi modelin önemli göstergelerindendir. Urartulu yöneticiler su politikaları doğrultusunda atılan adımların, yeniden düzenlemeye çalıştıkları bölge açısından ne kadar önemli olduğunu biliyorlardı. Bu önemi vurgulamak, yeni modeli ve yeni modelin inşa süreçlerini, tanrısal bir referansla gelecek kuşaklara aktarmak için yapıların çevresine yazıtlar işlemişlerdir. Bu düşünsel sistem çerçevesinde, suyun önemini vurgulayan ilk adım, başkenti Tuşpa'ya taşıyan I. Sardur'dan gelmiştir. Kral, ilk inşa faaliyetlerinden biri olan Sardur (Madır) Burcu'nu Van Kalesi'nin batı ucundaki su kaynağının hemen yanı başına inşa ettirmiştir. Ancak, I. Sardur'un Madır Burcu'na işlettiği yazıtlarda su ile ilgili bir vurgu yoktur (Belli, 1996: 634).

Urartuların, birçok amaçla sulama kanalları faaliyetlerine yoğun olarak başladığı ve bu kanallar çevresine yazıtlar işlediği zaman dilimi Minua Dönemi olarak görülmektedir. Bununla birlikte, Van ile Edremit arasındaki Elmalık Mahallesi'nde, dört parça olarak ele geçmiş bir yazıt, büyük olasılıkla Minua'nın babası İşpuini tarafından yaptırılmış bir kanal yazıtıdır (HchI, No. 3; Ögün, 1970: 19).

İşpuini'nin, yazılı belgelere dayanarak söyleyebildiğimiz bu kanalının ardından Minua Dönemi, krallık açısından oldukça önemli sulama kanallarının inşa edildiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin en önemli sulama kanalı şüphesiz

Minua/Şamram Kanalı'dır. Bununla birlikte, Kral Minua, yukarıda özetlenen su politikaları çerçevesinde, farklı bölgelerde de sulama kanalları açtırmıştır. Bu kanallardan biri, Minua'nın Dainali olarak belirttiği (modern Erciş ilçe merkezi yakınında, Zilan Deresi) ırmağa kadar açtırdığını söylediği kanaldır (Payne, 2006: 85; Burney, 1972: 182; HchI, no: 32). Aynı güzergâh üzerinde, Muş'un Malazgirt İlçesi'nin 30 km batısındaki Adalak Mevkii'nde bulunan bir başka yazıtta, bu bölgede Minua adında bir kanal açtırdığından bahsetmektedir. Adalak yazıtının yakınında bulunan bir diğer yazıt Hotanlı Yazıtı'dır. Bu yazıtta da Kral Minua, Menizaia Şehri'ne kadar kanal açtırdığını ve kanalın isminin Minua Kanalı olduğunu belirtmektedir (Payne, 2006: 86; HchI, no: 35).

Muş, Malazgirt ilçesinin 20 km kuzeydoğusunda (Koçaklar) bulunan bir başka yazıtta Minua, kanal açtırdığını belirten ifadeler kullanmıştır. Akdamar Adası'ndaki bir başka yazıtta ise Minua, Aidu Ülkesi'nin bölgesi boyunca kanal açtığından bahsetmektedir. Minua'ya ait bir diğer yazıt Karahan'da bulunmuştur. Yazıtta Minua'nın bir kanal açtığından ve şehri surlarla çevrelediğinden bahsetmektedir (Payne, 2006: 86-87; HchI, no: 31, 35; Sarkisian, 1864, no: 29: 278; Dinçol-Kavaklı, 1978: 19-23, no:3). Urartulara ait kanal inşaa faaliyetleri ve bunlarla ilgili yazıtlar Minua Dönemi'nden sonra da devam et-

miştir. I. Argıştı (MÖ 785/80-756), II. Sardur (MÖ 756-730), I. Rusa (M.Ö. 730-713) ve II. Rusa (MÖ 685-645) Dönemleri önemli örnekler barındırmaktadır.¹

Minua/Şamram Kanalı inşaa sürecinin ayrılmaz bir parçası olan yazıtlar, Minua'nın diğer sulama kanalları programına uymaktadır. Yazıtlar kanalın başlangıç kısmından takip ettiği güzergâh boyunca farklı noktalara yerleştirilmiştir (Şekil 2). Bu çalışma ile sekiz adet yazıtın, kanalın uzun güzergâhı boyunca nerelere konumlandırıldığı bir bütün olarak, ilk kez koordinatlı bir şekilde verilmektedir. Kanalın güzergâhı boyunca, kanal çevresinde 15 yazıt olduğu bildirilmektedir (CTU 1, 203-208; Payne, 2006: 77-85). Bu 15 yazıttan 14'ü kanal ile ilgili olup, biri ise Tariria Bağları ile ilgilidir (Payne, 2006; Ögün, 1970). Yazıtlar genel olarak tarihi kanala yakın konumda bulunan kayalara ya da kanalın statüğünü güçlendirmek için inşaa edilen istinat duvarlarının blok taşlarına işlenmiştir. Ancak ne yazık ki, yazıtların sadece dokuz tanesi günümüze ulaşabilmiştir. Yapılan saha araştırmalarında dokuz yazıt tespit edilmiş ve tüm çalışmalara rağmen diğer altı yazıtı dair bir iz bulunamamıştır. Tespit edilen yazıtların sekizi *in-situ* pozisyonlarını korumaktadırlar. Ancak altıncı yazıt bir inşaa alanına yakın konumda olması nedeniyle yeri değişmiş ve kırık bir vaziyette görülmüştür. Yazıtların sekizinin koordinatları tespit edilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Bununla birlikte dokuzuncu yazıt, bir özel işletme içerisinde yer aldığı

¹ Minua Dönemi sonrası, su politikaları çerçevesinde inşaa edilen yapılar ve işlenen yazıtlar için bkz: Sandalgian 1900, no: 25; Lehmann, 1902: 101-115; LAR II: 160; HchI, no: 90, 109, 121, 124, 125, 126; UKN, no: 137, 268, 276; Burney, 1972: 182; Kleiss,

1980: 299; Erzen, 1984: 34-35; Silenzi, 1984: 218; Belli, 1988: 313-331; 1996: 631-680; 1999: 11-26; Salvini, 1992: 77; 1993: 71-79; Payne, 2006: 187, 250-253, 278-279, 285-286; CTU I, A 14-1: 621-624; Çifci - Greaves, 2013: 194, 196.

için koordinat alım teçhizatlarıyla sahaya girilmesi konusunda izin alınamamıştır. Bu nedenle dokuzuncu yazıtın koordinat bilgileri eksiktir (Tablo 1).

Bir yandan günümüze ulaşmış, öte yandan günümüze ulaşamamış yazıtlarda bir konu kategorizasyonu bulunmaktadır. Bu kategorizasyon satır sayısı ile içerik arasındaki bağlantıda ortaya çıkmaktadır. Satır sayısının az olduğu yazıtlarda konu sadece inşa ve yaptıranın ismi ile sınırlıdır (Yazıt: 2, 6, 7, 9). Bu yazıtlar, istinat duvarını oluşturan ve diğer blok kayalara oranla, yüzey alanları daha dar olan bloklara işlenmiştir. Satır sayısı 14'ü bulduğunda yaptırın ve kanal ismi yanına övgü, uyarı, beddua içerikli konular eklenmiştir (Yazıt: 1, 3, 5). 6 satırdan oluşan dört no'lu yazıtın kendine has bir durumu söz konusudur. Edremit ilçesinde, Kadembas Mevkii'nde bulunan yazıt, Minua Dönemi'nin önemli bir faaliyet

sahasında yer almaktadır (Resim 1). Alanda yapılan bağ-bahçe organizasyonları Urartu kralı için oldukça önem arz etmekteydi. Öyle ki; bu alanı gelini (prens)² için tasarlamış ve dört no'lu yazıt bu nedenle işlenmiştir (Erdoğan, 2017: 11-24; Payne, 2006: 81, 5.2.10; Sevin, 2000: 395-414; Öğün, 1970: 36-37; HchI No: 40). Bu yazıtta, diğer bütün yazıtlardan farklı olarak alanın kimin için tasarlandığına yer verilmiştir (Bkz: Yazıt 4). Bir diğer konu farklılığı içeren yazıt, sekiz no'lu yazıttır. Burada satır sayısındaki farklılık konudaki bütünlüğe de etki etmiştir. 14 satırlık yazıtlardaki konular arasında yer alan kanalın yaptırını, adı, krala övgü, uyarı ve beddua skalası, sekiz no'lu yazıtta krala övgü konusunun eksikliğiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu durum yazıtın 9 satırdan oluşmasını da açıklamaktadır (Bkz: Yazıt 8).

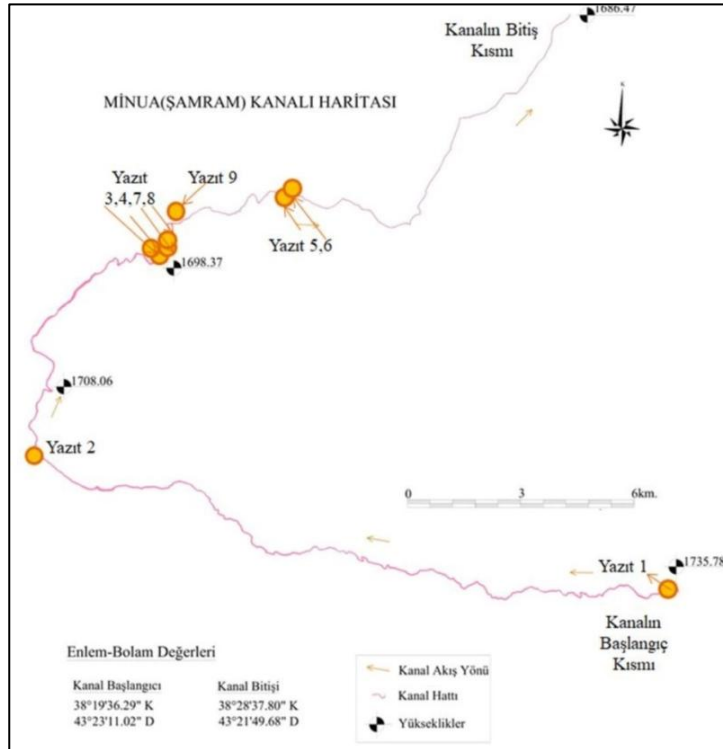
² Kimi yayınlarda karısı ya da kızı olarak bahsedilmektedir (Payne, 2006, 84, no: 5.2.15; Sandalgian, 1900, no: 18).

Resim 1: Kadembas Mevkii, Minua/Şamram Kanalı ve yazıtların bulunduğu alan

Şekil 1: Kanal güzergahı (Google Earth'ten işlenmiştir)

Şekil 2: Minua/Şamram Kanalı çizgisel haritası ve yazıtların kanal hattına göre konumları

Günümüze Ulaşabilmiş Yazıtlar

Yazıt 1:

Van'ın Gürpınar ilçesinin Aşağıkaymaz Mahallesi'nde yer almaktadır. Bu alan aynı zamanda tarihi kanalın inşa faaliyeti olarak başladığı alandır. Kanalın hemen kuzey sınırını oluşturan traverten kayalıklara kazınmış olan yazıt, öncelikle bir çerçeve içerisinde alınmıştır. Çerçeve 150 x 70 cm ölçülerindedir. Yazıtın kendisi ise 125 x 62 cm ölçülerinde bir yüzeyi kaplamaktadır. Günümüzde orijinal halini yitirmiş olan yazıtı ilk kez Belck ve Lehmann (1892-b, no. 14) 19. yüzyıl sonlarında okumuştur. 14 satırdan oluşan yazıtta kanalı yaptıran, kanalın adı, övgü ve beddua gibi konular

işlenmiştir. Yazıtın birebir çevirisi Payne'nin (2006, 77-78) güncel aktarımına dayanmaktadır.³

“Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İşpuini oğlu Minua bu kanalı açtı. Adı Minua Kanalı'dır. Tanrı Haldi'nin büyüklüğüyle, Minua güçlü kral, büyük kral, Bianili Ülkesi'nin kralı ve Tuşpa Şehri'nin kahramanıdır. Minua der ki: Her kim bu yazıtı tahrip ederse, her kim suç işlerse, her kim bir başkasına bunları yaptırsa veya her kim değişik bir şey “Ben bu kanalı açtım” derse, tanrı Haldi, tanrı Teişeba, tanrı Şivini (ve bütün) tanrılar, onu güneş ışığından yoksun etsinler” (Resim 2).

Resim 2: Birinci yazıtın güncel durumu

³ Birinci yazıt hakkında ayrıca bkz: Belck-Lehmann, 1892: 125, no: 14; CICH, no: 36; UKN, no: 45; HchI, no: 29c.; Payne, 2006: 77, 5.2.1; CTU I, A- 5-12C.

Yazıt 2:

Edremit ilçesinin Bakımlı Mahallesi'nin yaklaşık 850 m kuzeydoğusundadır. Birinci yazıtın aksine, buradaki yazıt anakaya kütesinde değil, kanal için özel olarak inşa edilen istinat duvarında yer almaktadır. Güneydoğu-kuzeybatı doğrultusundaki istinat duvarı yaklaşık 500 m uzunluğundadır ve ikinci yazıt, duvarı oluşturan kireçtaşı bloklardan birinin üzerine kazınmıştır. Bloğun ölçüleri 114 x 53 cm olup, yazıtın kapladığı yüzey ise 100 x 18 cm'dir. Yazıtın bir çerçeve içerisine alındığı, üst ve sağ kısımdaki kabarık alanlardan anlaşılmakta-

dır. Çerçevenin büyük oranda tahrip olduğu görülmektedir. Orijinal durumunu yitirmiş olan yazıt toplam 4 satırdan oluşmakta ve kanalı yaptıran ile kanalın adını konu edinmektedir. İlk kez Belck-Lehmann tarafından (1900a-b, no: 44) yayınlanan yazıt, Payne'nin (2006, 78) aktarmıyla verilmektedir:⁴

“Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İşpuini oğlu Minua bu kanalı açtı. Adı Minua Kanalı'dır” (Resim 3).

Resim 3: İkinci yazıtın güncel durumu

⁴ İkinci yazıt hakkında daha fazla bilgi için bkz: Belck-Lehmann, 1900a-b: no 44; CICH, no: 41;

UKN, no. 50; HchI, no: 30c.; Payne, 2006: 78, 5.2.3; CTU I, 207, no: 5-14C.

Yazıt 3:

Bir önceki yazıtta olduğu gibi, üçüncü yazıt da Edremit ilçesinde yer almakta, aynı zamanda Edremit ilçe merkezinin yaklaşık 4 km güneybatısında, Kadembas Mevkii olarak bilinen ve hem Urartu Dönemi'nde hem de günümüzde dikkat çekici bir alanda bulunmaktadır.⁵ Yazıt, Kadembas Mevkii'yi güneydoğudan sınırlayan kayalıkların başladığı yamaçta ve kanalın hemen yanındadır. Büyük bir kireçtaşı kaya parçasının kuzey tarafına işlenmiş yazıt, daha öncekilerde olduğu gibi bir çerçeve içerisine alınmıştır. Ancak buradaki çerçeve yazıtın kapladığı yüzey alanı kadar olup, aynı zamanda diğerlerinden farklı olarak oldukça yüzeyssel işlenmiştir. 140 x 60 cm ölçülerinde bir yüzeyi kaplayan yazıt, okunabilir durumda olup, 14 satırdan oluşmaktadır. İlk kez Schulz (1840, no: 19) tarafından

çevrilen yazıttaki konular birinci yazıttakinin aynısıdır: Kanalı yaptıran, kanalın adı, övgü ve beddua! Yazıtın birebir çevirisi Payne'nin (2006, 80) güncel aktarımına dayanmaktadır.⁶

“Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İşpuini oğlu Minua bu kanalı açtı. Adı Minua Kanalı'dır. Tanrı Haldi'nin büyüklüğüyle, Minua güçlü kral, büyük kral, Bianili Ülkesi'nin kralı ve Tuşpa Şehri'nin kahramanıdır. Minua der ki: Her kim bu yazıtı tahrip ederse, her kim suç işlerse, her kim bir başkasına bunları yaptırsa veya her kim değişik bir şey “Ben bu kanalı açtım” derse, tanrı Haldi, tanrı Teişeba, tanrı Şivini (ve bütün) tanrılar, onu güneş ışığından yoksun etsinler” (Şekil 3, Resim 1).

Şekil 3: Üçüncü yazıtın yer aldığı kaya bloğu ve yazıtın güncel durumu

⁵ Kadembas Mevkii, Urartu Dönemi'nde *Tariria* olarak adlandırılan bağların içerisinde yer alan bir yerdir. Urartu Dönemi'nde bu alana özel yazıt kazınmıştır (Bkz: Yazıt 4).

⁶ Üçüncü yazıt hakkında ayrıca bkz: Mordtman, 1872, no: 8; Robert, 1876, 112-113; Sayce, 1882, no:

22; Müller-Simonis, 1892, 252-253; Belck-Lehmann, 1900a-b, no: 37; Sandalgian, 1900, no: 14; CICH, no: 34, tab. 17; Vrouyr, 1952, 7; UKN, no: 43; Hchl, no: 29a; CTU I, 204, no: 5-12A.

Yazıt 4:

Minua/Şamram Kanalı yazıtlarında en önemli vurgu dördüncü yazıtta görülmektedir. Edremit ilçesinin Kadembas Mevkii'nde bulunan yazıt, üçüncü yazıtta olduğu gibi tekil bir kaya bloğu üzerine işlenmiştir. Kireçtaşı blok üzerine 6 satır olarak kazınan yazıtın içeriği kişiye özel bir düzenlemeyi konu almıştır. Urartu kralı Minua, tarihi kanalın beslediği bağları, prenses (karısı ya da kızı olarak da geçmektedir) Tariria'ya ithaf etmiştir. Kanal yazıtları içerisinde tek farklı konu bu yazıtta yer almaktadır ve konu 2 kez tekrarlanmıştır. Yazıt, kısmen okunabilmekte ve üçüncü yazıtın yaklaşık 45 m batısında, kanalın aşağı kotlarında yer alan terasta bulunmaktadır. Yazıtın çerçevesi 135 x 55 cm ölçülerinde olup, yazıtın kapladığı yüzey alanı ise 130 x 27 cm'dir. Çerçeve, sağlam olan yerlerde yaklaşık 2.5 cm derinliğindedir.

Dördüncü yazıtta dikkati çeken bir diğer husus yazıtın çerçevesinin, yazıtın kapladığı yüzey alanından çok daha geniş olmasıdır. Çerçevenin alt kısmı yazıtın son satırından 28 cm daha geniştir. Yazıtın iki kez tekrarlandığı düşünüldüğünde, buradaki boşluk belki de yazıtın bir ya da birkaç kez daha tekrarlanmak istendiğini göstermektedir. Ancak büyük olasılıkla buna zaman yetmemiştir. İlk kez Schulz (1840, no: 18) tarafından okunan yazıtın çevirisi güncel olarak Salvini'nin (CTU I, no: A 5 A-1, 268) aktarımı ile verilmektedir.⁷

“Bu bağ Minua'nın gelini Tariria'nındır. Adı Taririahinili'dir” (Resim 4, 1).

Resim 4: Dördüncü yazıtın güncel durumu ve yazıt üzerindeki karalamalar

⁷ Dördüncü yazıt hakkında ayrıca bkz: Mordtmann, 1872, no: 29; Sayce, 1882, no: 23; Sandalgian, 1900, no: 18; Meşcaninov, 1927, no: 10; CICH, no: 57, tab.

22; Friedrich, 1933, no: 4; UKN, no: 111; HchI, no: 40; Salvini, 1998-a, 94-98.

Yazıt 5:

Kadembas Mevkii'nin yaklaşık 2.5 km kuzeydoğusunda, bugün Eski Edremit olarak bilinen ve Edremit merkezdeki, Baydaş Bahçesi içerisinde yer almaktadır. Burada da bir kireçtaşı kaya bloğuna işlenmiş, 14 satırdan oluşan bir yazıt söz konusudur. Kanalin aşağı kotlarındaki teras üzerinde bulunan yazıt belirgin bir çerçeve içerisine alınmıştır. Kaya oyularak çerçeve derin bir şekilde kabartılmış ve iç yüzeyine yazıt işlenmiştir. 130 x 60 cm ölçülerinde olan çerçeveye karşılık, yazıtın kapladığı yüzey 125 x 56 cm'dir. İlk kez Belck ve Lehmann (1892-b, no. 12a) tarafından çevrilen yazıtın konusu, birinci ve üçüncü yazıtlarda olduğu gibi kanalı yaptıran, kanalın adı, övgü

ve bedduadan oluşmaktadır. Yazıtın çevirisi Payne'den (2006, no: 5.2.15, 84) aktarılmaktadır:⁸

“Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İşpuini oğlu Minua bu kanalı açtı. Adı Minua Kanalı'dır. Tanrı Haldi'nin büyüklüğüyle, Minua güçlü kral, büyük kral, Bianili Ülkesi'nin kralı ve Tuşpa Şehri'nin kahramanıdır. Minua der ki: Her kim bu yazıtı tahrip ederse, her kim suç işlerse, her kim bir başkasına bunları yaptırsa veya her kim değişik bir şey “Ben bu kanalı açtım” derse, tanrı Haldi, tanrı Teişeba, tanrı Şivini (ve bütün) tanrılar, onu güneş ışığından yoksun etsinler” (Resim 5).

Resim 5: Beşinci yazıtın güncel durumu

⁸ Beşinci yazıt hakkında ayrıca bkz: Müller-Simonis, 1892, 252,270; Sayce, 1893-a, no: 73; Sandalgian, 1900, no: 14; CICH, no: 35; Friedrich, 1933, no: 8;

Vrouyr, 1952, 11; UKN, no: 44; HchI, no: 29b; CTU I, no: A 5-12B, 204-205.

Yazıt 6:

Bir önceki yazıt gibi Baydaş Bahçesi'nde yer almaktadır. Saha çalışmaları yaptığımız sırada, bir inşaat alanına oldukça yakın olduğu için ne yazık ki iki parça olarak bulunmuştur. Beş no'lu yazıtın yaklaşık 15 m doğusunda, yeni yapılmakta olan bir villa inşaatının hemen yanında yer almaktadır. 3 satırdan oluşan yazıt üç, dört, beş no'lu yazıtlarda olduğu gibi tekil bir kireçtaşı kaya blok üzerine işlenmiştir. 35x15 cm ölçülerinde bir çerçeve içerisinde yer almaktadır. Yazıtın kapladığı yüzey ise 13x33 cm'dir.

İlk olarak Belck-Lehmann tarafından çevrilen yazıt (1892-b, no: 12b) konu olarak tanrıya atıf, kanalı yaptıran ve kanalın adını içermektedir. Her bir kırık parçada görülen yazıt okunabilir durumdadır. Payne'den (2006, no: 5.2.14, 83) aktarılmaktadır:⁹

“Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İşpuini oğlu Minua bu kanalı açtı. Adı Minua Kanalı'dır”(Resim 6).

Resim 6: Altıncı yazıtın güncel durumu

⁹ Altıncı yazıt hakkında daha fazla bilgi için bkz: Belck-Lehmann, 1900a-b, no: 46; Sayce, 1893-a, no: 71; Sandalgian, 1900, no: 16; CICH, no: 43, tab. 54;

UKN, no: 52; HchI, no: 30e; CTU I, no: A 5-15A, 207.

Yazıt 7:

Edremit ilçesinin Kadembas Mevkii'nde, kanalın destek duvarını oluşturan kireçtaşı blok üzerine kazınmıştır. Yazıt bir çerçeve içerisine alınmış ve çerçeve ölçüleri 120 x 22 cm olup, yazıtın kapladığı yüzey alanı ise 100 x 20 cm'dir. Okunabilir durumda olan yazıt, kireçtaşı blok üzerine kazınan 4 satırdan oluşmaktadır. Konu olarak tanrıya

referans, kanalın adı ve yaptıranı işlenmiştir. İlk kez Lehmann-Haupt tarafından çevrilen yazıt (CICH 42; CICH Tf. 43), güncel olarak Salvini'den (CTU I, no: A 5-14D, 207) aktarılmaktadır.¹⁰

“Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İşpuini oğlu Minua bu kanalı açtı. Adı Minua Kanalı'dır” (Resim 7, 1).

Resim 7: Yedinci yazıtın güncel durumu

Yazıt 8:

Kadembas sahasını kuzeydoğudan sınırlayan kayalıkların hemen alt kotlarındaki istinat duvarının bir bloğudur. Kireçtaşı blok üzerine 9 satır olarak kazınmış yazıt, güncel olarak görülebilen yazıtlar içerisinde tek 9 satırlık yazıttır.¹¹ İlk kez Schulz

(1840, 312-313) tarafından yayınlanan yazıt, Belck-Lehmann tarafından (1892-b, 151, 125, no: 12c) okunmuştur. Konu olarak tanrıya referans, kanalın adı ve yaptıranı, aynı zamanda beddua içerikleri söz konusudur. 14 satırlık yazıtlardan farklı olarak, kralın kendine övgüsü yer alma-

¹⁰ Yazıtla ilgili ayrıca bkz: HchI, no: 30d; UKN, no: 51.

¹¹ Yapılan araştırmalarda, kanal çevresinde var olduğu kayıtlara geçmiş ancak günümüze ulaşamamış yazıtlar içerisinde de 9 satırlık yazıt

yoktur. Dolayısıyla, Sekizinci yazıt kanal çevresindeki yazıtlar içerisinde tek 9 satırlık yazıttır. Bkz: CTU I, 203-208; Payne, 2006, 77-84; HchI, 7-9.

maktadır. Yazıtın büyük kısmı okunamayacak durumdadır. Bloğun ölçüleri 220 x 80 cm'dir. Büyük çoğunluğu tahrip olmuş yazıt çerçevesi 160 x 60 cm ölçülerinde olup, yazıtın kapladığı yüzeyin ölçüleri ise 150 x 52 cm'dir. Metnin güncel çevirisi Salvini'den (CTU I, no: A 5-13, 205-206) aktarılmaktadır:¹²

“Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İşpuini oğlu Minua bu kanalı açtı. Adı Minua Kanalı'dır. Minua der ki: Her kim bu yazıtı tahrip ederse, her kim suç işlerse, her kim bir başkasına bunları yaptırırsa veya her kim değişik bir şey “Ben bu kanalı açtım” derse, tanrı Haldi, tanrı Teişeba, tanrı Şivini (ve bütün) tanrılar, onu güneş ışığından yoksun etsinler” (Resim 8, 1).

Resim 8: Blok üzerine işlenmiş sekizinci yazıt

Yazıt 9:

Dokuzuncu yazıt Edremit ilçesinde bulunan çimento fabrikasının arka bahçesinde yer almaktadır. Günümüze ulaşan yazıtlar içerisinde en iyi durumda olanıdır. Her bir harfin ve satırın sınırları oldukça iyi bir şekilde ayırt edilebilmektedir. Kanalin hemen alt kotundaki yamaç içerisine inşa

edilmiş istinat duvarını oluşturan kireçtaşı bloklardan birine işlenmiş yazıt, 4 satırdan oluşmaktadır. Kireçtaşı bloğun ölçüleri 110 x 82 cm olup, yazıtın yer aldığı derin çerçeve 77 x 25 cm'dir. Yazıtın kapladığı yüzey ise 75 x 23 cm'dir. Tanrıya referans, yaptıran ve kanalın adı konuları işlenmiştir. İlk kez Belck-Lehmann tarafından

¹² Sekizinci yazıt hakkında ayrıca bkz: Sayce, 1893-a, no: 74; Sandalgian, 1900, no: 15; Lehmann, 1926, 108;

Meşcaninov, 1927, no: 14; CICH, no: 38, tab. 38; Friedrich, 1932, no: 4; UKN, no: 47; HchI, no: 29e.

(1900-a; 1900-b, no: 45) yayınlanan yazıtın güncel çevirisi Salvini'den (CTU I, no: A 5-14A, 206) aktarılmaktadır:¹³

“Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İşpuini oğlu Minua bu kanalı açtı. Adı Minua Kanalı'dır” (Resim 9).

Resim 9: Edremit çimento fabrikası bahçesinde bulunan dokuzuncu yazıt

Günümüze ulaşmış yazıtların tamamı traverten-kireçtaşı üzerine işlenmiştir. Beşinin okunamayacak durumda olmasının önemli bir nedeni, yazıtların açık havada bulunmasıdır. Hava koşulları kireçtaşı blokları olumsuz etkilemiştir. Ne yazık ki yazıtların bulunduğu yerde korunmasına dair herhangi bir koruma tedbiri alınmamıştır. Beş yazıt (Yazıt: 1, 2, 4, 5, 8), çivi-yazıların harf sınırlarını oluşturan hatların zamanla iklimsel koşullar nedeniyle geniş-

leyerek çukurlaşması şeklinde bozulmuştur. Sağlam olan dördünün ise (3, 6, 7, 9) ön kısmının (yazıtların olduğu yüzey) daha önce kapalı olduğu anlaşılmıştır. En sağlam olanı, çimento fabrikası bahçesinde bulunan dokuzuncu yazıttır. Üçüncü, altıncı ve yedinci yazıtlar hala okunabilecek durumdadır (Tablo 2). Bu yazıtlar içerisindeki altıncı yazıt bir inşaat sahası içerisinde ve kırık bir şekilde görülmüştür.

¹³ Dokuzuncu yazıt için ayrıca bkz: Payne, 2006,no: 5.2.12, 82; UKN, NO: 51; HchI, no: 30d.

No:	X	Y
Yazıt 1	4243457.225	358821.944
Yazıt 2	4247532.667	342154.497
Yazıt 3	4252736.556	345692.728
Yazıt 4	4252770.017	345658.627
Yazıt 5	4254278.961	348874.324
Yazıt 6	4254279.860	348887.825
Yazıt 7	4252812.769	345730.942
Yazıt 8	4252908.165	345803.835

Tablo 1: Yazıtların Koordinatları (ED 50 (38-6))

Günümüze Ulaşamamış Yazıtlar

Yazıt 10:

Bulunduğu Alan: Edremit ilçe sınırları içerisinde, Çiçekli Mahallesi civarında bir yan vadide

Malzeme Niteliği: Traverten-Kireçtaşı (?)
Satır Sayısı: 3 (Tablo 2)

Çevirisi: “*Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İş-puini oğlu Minua bu kanalı açtı.*

Adı Minua Kanalı'dır”

Kaynakça: Lehmann 1904-a, 765, 488-490; CICH, no: 46; UKN, no: 56; HchI, no: 30i; Payne, 2006: 78, 5.2.2; CTU I, A 5-15E.

Yazıt 11:

Bulunduğu Alan: Edremit ilçe sınırları içerisinde, Bakımlı Mahallesi'nde, bir ev kapısı yanında

Malzeme Niteliği: Traverten-Kireçtaşı (?)
Satır Sayısı: 4 (Tablo 2)

Çevirisi: “*Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İş-puini oğlu Minua bu kanalı açtı.*

Adı Minua Kanalı'dır”

Kaynakça : Belck-Lehmann, 1892-b, 125, 134, 139, 150, no: 13; CICH, no: 40; UKN, no: 49; HchI, no: 30b; Payne, 2006: 78, 5.2.4.

Yazıt 12:

Bulunduğu Alan: Bakımlı (İşhanikom) Mahallesi, Gülo Boğazı yan vadide

Malzeme Niteliği: Traverten-Kireçtaşı (?)
Satır Sayısı: 14 satırın (?) 4'ü günümüze ulaşabilmiştir (Tablo 2)

Çevirisi: “*Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İş-puini oğlu Minua bu kanalı açtı.*

Adı Minua Kanalı'dır”

Kaynakça: Lehmann, 1928-35, no: 37; UKN, no: 46; HchI, no: 29d; Payne, 2006: 78-79, 5.2.5; CTU I, 205, A 5-12D.

Yazıt 13:

Bulunduğu Alan: Kadembas Mevkii, tarihi kanalın istinat duvarını oluşturan bloklardan biri (?).

Malzeme Niteliği: Traverten-Kireçtaşı (?)
Satır Sayısı: 3 (?) (Tablo 2)

Çevirisi: “*Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İş-puini oğlu Minua bu kanalı açtı.*

Adı Minua Kanalı'dır”

Kaynakça: Belck-Lehmann, 1892-b, 140; CICH, no: 44; UKN, no: 53; HchI, no: 30f; Payne, 2006: 79, 5.2.6; CTU I, A 5-15B.

Yazıt 14:

Bulunduğu Alan: Kadembas Mevkii, tarihi kanalın istinat duvarını oluşturan bloklardan biri (?).

Malzeme Niteliği: Traverten-Kireçtaşı (?)

Satır Sayısı: 3 (?) (Tablo 2)

Çevirisi: “Tanrı Haldi’nin kudretiyle, İşpuini oğlu Minua bu kanalı açtı.

Adı Minua Kanalı’dır”

Kaynakça: Sandalgian, 1900, no: 16;

CICH, no: 45; UKN, no: 54; HchI, no:

30G; Payne, 2006: 79, 5.2.7; CTU I, 207,

A 5-15C.

Yazıt 15:

Bulunduğu Alan: Edremit ilçe merkezinde bir bahçede. Tarihi kanalın istinat duvarını oluşturan bloklardan biri (?).

Malzeme Niteliği: Traverten-Kireçtaşı (?)

Satır Sayısı: 4 (?) (Tablo 2)

Çevirisi: “Tanrı Haldi’nin kudretiyle, İşpuini oğlu Minua bu kanalı açtı.

Adı Minua Kanalı’dır”

Kaynakça: Belck-Lehmann, 1892-b, 125,

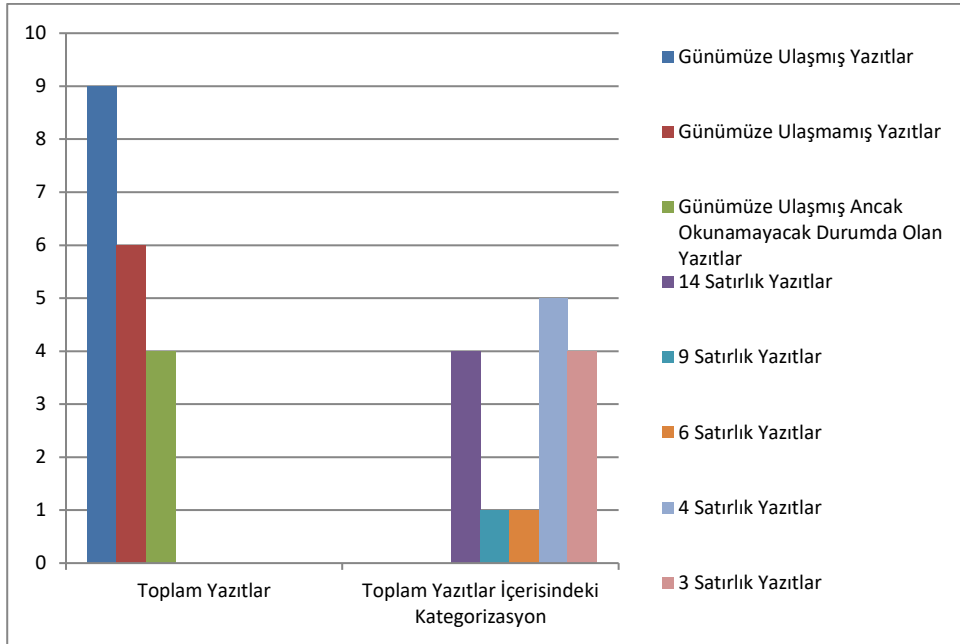
no: 12d; Belck-Lehmann, 1900 a-b, no:

42; Sayce, 1893-a, no: 72; Sandalgian,

1900, no: 16; Meşçaninov, 1927, no: 1;

CICH, no: 39; UKN, no: 48; HchI, no:

30a; Payne, 2006, 83, 5.2.13.¹⁴

Tablo 2: Yazıt grafiği

¹⁴ Payne, olasılıkla bu yazıta ait bilgileri karıştırmış olabilir. Çünkü yazıta ait kaynakça CTU ve UKN kaynakları ile uyumamaktadır.

Yazıtlar iki alana kazanmıştır. Bunlardan biri ana kaya kütesidir. Bu kaya kimi zaman tepelik bir alanın düzgün bir yüzeyi, kimi zaman ise tekil bir blok olarak karşımıza çıkmaktadır. 1 no'lu yazıt tepelik bir kayalık alanın bir bölümüne işlenmişken; 3, 4, 5, 6 no'lu yazıtlar tekil bir kaya bloğu üzerine işlenmiştir. İkinci grup yazıtlar ise, kanalın beden duvarlarının yıkılmaması için yamaç içlerine inşa edilen istinat duvarlarını oluşturan bloklar üzerine işlenmiştir. 2, 7, 8 ve 9 no'lu yazıtlar bunlara örnektir. Günümüze ulaşan yazıtların 8'i Edremit ilçesinde yer almaktadır. Sadece 1 yazıt Gürpınar'ın Aşağıkaymaz Mahallesi'ndedir (Şekil 1, 2). Yazıtların, kanal güzergahındaki dağılımı ise farklılık göstermektedir. Güzergahı bir bütün olarak düşündüğümüzde yazıtların kanalın kuzey kısımlarında yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu durum aslında bölgenin Urartular açısından önem derecesini de göstermektedir. Kadembas Mevkii de bu kuzey kısımda yer almaktadır. Urartuların Kadembas Bölgesi'ne özgü bir yazıt işlemesi ve yazıtta bu alanın adının Taririhanili olarak belirtilmesi söz konusu önemin açık bir göstergesidir. Güney kısımda ise bir ve iki no'lu yazıtlar kendini belli etmektedir (Şekil 2). Yazıtların yoğunlaştığı alanlar Kadembas Mevkii ile (3, 4, 7, 8 no'lu yazıtlar) Edremit ilçe merkezindeki bahçelerdir (5, 6, 9 no'lu yazıtlar). Bu durum Khoroneli Moses'teki (3:1) anlatıyla uyumludur. Nitekim Moses, şehrin doğu, kuzey ve güneyindeki teraslı bahçelerden ve koruluklardan bahsederken günümüzün Edremit ilçe

merkezi ile Eminpaşa Mahalleleri arasındaki sahayı kastediyor olmalıydı. Benzer şekilde, bu alan ile ilgili diğer bir kayıt Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde (4-1: 272) yer almaktadır. Yazar, özellikle Van ve Edremit arasındaki bağ ve bahçelerden oldukça etkilenmiş bir biçimde bahsetmektedir.

Kanalın İsmi Üzerine Bir Değerlendirme

Belki de Minua Kanalı'nın ismi için söylenebilecek en yerinde söz efsanenin gerçeği aştığıdır. Kanal boyunca birçok noktaya kazıtılan 14 yazıttan, çok net bir şekilde anlaşılacağı üzere kanalın ismi 'Minua Kanalı'dır. Hatta bu vurgu öyle güçlüdür ki; birçok yazıtta kanalın ismini farklı söyleyenlere beddua edilmiştir. "Mi-nu-a-i pi-li-e"¹⁵ (Minua Kanalı) kavramı yazıtlarda geçen ve kanalın ismini net bir şekilde ortaya koyan kavramdır. Ancak Minua/Şamram Kanalı, Van'da ve özellikle Edremit İlçesi'nde yaşayanlar arasında *Semiramis*, *Şamram*, *Şamran*, *Gümüşdere*, *Sarman-suyu* isimleri ile anılmaktadır. Kanalın en yaygın kullanılan ismi ise Şamran'dır. Şamran isminin, Minua isminden daha bilinir olmasının en önemli nedeni, Urartuların güney komşusu ve aynı zamanda rakibi olan Assur'un kraliçesi Şammuramat'tır (Semiramis¹⁶). Şammuramat Assur kralı V. Şamdi-Adad'ın (MÖ 823-811) eşi ve aynı zamanda III. Adad-nirari'nin (MÖ 810-783) annesidir. İsminin, Assur kaynakla-

¹⁵ Salvini kanalın ismini *Mi-nu-a-i pi-li* ve *Mi-nu-a-i pi-i-li* olarak da belirtmiştir (CTU, A 5 12A, 12B, 12C: 204-205). Ayrıca bkz: Çifci-Greaves, 2013: 195-196; HchI 29c: 7, 66-67).

¹⁶ Semiramis, Şammuramat'ın Yunan anlatılarındaki karşılığıdır (Frahm, 2020: 47-48).

rında ‘Šammuramat’ olarak geçtiği bilinmektedir. (LAR I: 260; RIMA III, A.O.104: 200; Lehmann-Haupt, 2016: 243-255; Frahm, 2020: 47-48). Šammuramat’ın Asur tahtında etkili olduğu dönem, oğlu III. Adad-nirari’nin dönemine tekabül etmektedir. Bu tarihler, aynı zamanda Kral Minua’nın Urartu tahtında olduğu dönemdir. MS 5. yy’da yaşamış olan Khoroneli Moses, efsanelere konu olmuş kraliçenin Van’a geldiğini belirterek¹⁷ Van kentini ve Minua Kanalı’nı kraliçe Semiramis’in (Šammuramat) yaptırdığını belirtmiştir (3: 1). Anlatıda, kent içerisinde 2-3 katlı ve balkonlu yapılar inşa ettirdiğinden, farklı amaçlar için kullanılmak üzere kanallar inşa ederek kent merkezine su getirttiğinden, şehrin ortasına çok iyi süslenmiş hamamlar inşa ettirdiğinden, şehrin doğu, kuzey ve güney yanlarını birçok yapı, teraslı meyve bahçeleri, koruluklar yaptırdığından bahsetmiştir (3:1). Büyük olasılıkla, Minua Kanalı’ndaki ‘Semiramis etkisi’, Erken Ortaçağ yazarı Khoroneli Moses’in aktarımına dayanmaktadır. Aslında, Šammuramat gibi bir figür, Urartu tahtında oturan ve bir coğrafyayı yeniden imar etmeye kalkan Minua’dan haberdar olmalıydı. Minua’nın büyük imar faaliyetlerinin sürdüğü bir zaman diliminde, Šammuramat’ın bir Tuşpa ziyareti olasılık dahilindedir. Dolayısıyla, Khoroneli Moses’in ‘Semiramis’e dayalı abartılı anlatılarının kökeni de bu ziyarette yatıyor olabilir. Salvini, Minua Dönemi faaliyetlerinin neden Semiramis’e atfedildiği hususunda, bu tür faaliyetlerin Urartu coğrafyasına yabancı olduğunu ve Moses’e göre, bu tür girişimlerin mutlaka

dışardan getirilmiş (Assur ve Babil’deki inşa faaliyetleri kastedilerek) olabileceği üzerinde durur (1992/1, 3-4). Ancak gerek Moses’in anlatımında ve gerekse de Salvini’nin aktarımında, Semiramis’in yaz aylarında Ermenistan Bölgesi’nde vakit geçirdiğine dair bilgiler de yer almaktadır (Salvini, 1992/1, 3-4). Bu durum Semiramis’in (Šammuramat) bölgeye sık sık geldiğini, dolayısıyla Urartu coğrafyasında bir etkisinin olduğunu gösterir niteliktedir. Belki de Kral Minua, Šammuramat etkisine atfen, kazdırttığı yazıtlarda; ‘*her kim değişik bir şey “Ben bu kanalı açtım” derse, tanrı Haldi, tanrı Teişeba, tanrı Şivini (ve bütün) tanrılar, onu güneş ışığından yoksun etsinler*’ ibarelerini sıklıkla kullanmıştır. Ancak tarihi süreç Minua Kanalı’nın gerçek ismiyle kullanılmadığını; büyük olasılıkla, Šammuramat isminin zaman içerisinde değişerek Şamram ve bazen de Şamran olarak kullanıldığını bize göstermiştir.

Sonuç

Urartuların Van Gölü ve çevresine yerleşmesiyle başlayan değişim süreci suyun yeniden organizasyonunu da kapsamak durumundaydı. Bunun bir sonucu olarak yapımına başlanan Minua/Şamram Kanalı’nı, bahsi geçen büyük ve kapsamlı değişimin önemli bir parçası olarak görmek ve kanal çevresine işlenen yazıtları bu paradigmanın birer anıtı olarak değerlendirmek gerekmektedir. Öyle ki; Urartu ve komşusu Yeni Assur’da bu dönemde, kesintisiz bir şekilde inşa edilmiş bu uzunlukta bir kanal

¹⁷ Bu konuyla ilgili Šammuramat’ın Van ve yakın çevresine geldiğiyle ilgili Assur yazılı kaynaklarında bilgi bulunmamaktadır.

bilinmemektedir. Assurnasirpal'ın *Patti Hegalli*'si (MÖ 883-859), San-herib Dönemi'nin 'kuzey sistemi kanalları' (Ur, 2005: 329) birçok kanalı ifade ediyor olsa da kesintisiz bir şekilde inşa edilmemişlerdir. Dolayısıyla, Minua/Şamram Kanalı'nın yaklaşık 48 km'lik bir gövdeden oluşması ve bu yekpare anıtın çevresel etkisini de düşünerek (bağlar, bahçeler, teraslar, su toplama ağı vb.) 15 yazıtla temsil ediliyor olması oldukça dikkat çekicidir.

Minua/Şamram Kanalı'nın yazıtlarının güncel durumuna ve kanalın isimleri arasında yer alan *Şamram* kullanımına dair yapılan bu çalışma, öncelikli olarak ve ilk kez kanalın uzunluğunun modern ölçüm teknikleriyle, doğruya en yakın bir şekilde elde edilmesini sağlamıştır. Buna göre kanalın inşa faaliyetlerini içeren kısmı 48,6 km olarak tespit edilmiştir. Bu uzunluk rezervuar alanı dışında kalan kısmıdır. Bir diğer önemli sonuç bu uzun güzergah boyunca dokuz adet yazıtın günümüze ulaşabilmiş olduğunun görülmesidir. Yazıtlar kimi zaman kayalık alanlara, kaya blokları üzerine ya da kanalın istinat duvarlarını oluşturan bloklara işlenmiştir (Tablo 2). Tespit edilen yazıtlar ilk olarak koordinatlı bir şekilde haritaya işlenmiş, yer tespiti konusunda yeterli veriler elde edilmiş ve yazıtların güncel durumları belgelenmiştir. Aynı zamanda, hangi yazıtın tahribata uğramış olduğunu ve hangi yazıtların daha okunabilir olduğunu görmek; yazıtlarda gerçekleştirilebilecek bir onarım çalışmasının alt yapısını oluşturur niteliktedir. Her ne kadar beşi okunamayacak düzeyde tahrip olsa da birçok harfin, kelimenin ve cümlelerin benzer yazıtlarda sağlam olması, bozulmuş olan yazıtlarda gerçekleştirilecek bir konservasyon çalışması için büyük

bir şanstır. Dolayısıyla, yazıtlar üzerinde gerçekleştirilebilecek bir restitüsyon çalışması ile yazılı belgelerin kurtarılması mümkündür.

Kanalın ismi üzerine yapılan değerlendirmede, Assur kraliçesi Şammuramat'ın (MÖ 850-798), Urartu kralı Minua Dönemi'yle (MÖ 810-785), neredeyse aynı zaman dilimi içerisinde, Yeni Assur Krallığı tahtında, oğluyla birlikte bulunduğu dile getirilmiştir. Orta Demir Çağ'da bölgenin en önemli iki büyük gücü olan Assur ve Urartu yöneticilerinin birbirlerinin sahalardan haberdar oldukları oldukça güçlü bir ihtimaldir. Bununla birlikte Şammuramat'ın, Minua yönetimindeki Urartu sahasına olası ziyaret ya da ziyaretler gerçekleştirmiş olması, Urartu coğrafyasında bir Şammuramat etkisi meydana getirmiş olmalıdır. Ancak, bu durum Erken Orta Çağ yazarı Khoroneli Moses tarafından abartılı bir şekilde aktarılmıştır. Güneydeki Assur ve Babil inşa süreçlerinin, Şammuramat etkisi üzerinden aktarılması, kanalın isminin fonetik bir benzerlikle, '*Şamram*' ya da '*Şamran*' olarak dile getirilmesinde etkili olmuştur.

Teşekkür:

Bu çalışmanın tamamlanmasında maddi destek sağlayan, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne (BAP) teşekkür ederim (Proje no: SYL-2021-9704).

Kaynakça

- Belck, W., Lehmann, C. F. (1892-a). Inuspuas Sohn des Menuas. *ZA*, 7, 255-267.
- Belck, W., Lehmann, C. F. (1892-b). Über neuerliche aufgefundene Keilinschriften in russisch und türkisch Armenien. *ZE*, 24, 122-152.
- Belck, W., Lehmann, C. F. (1900-a). Bericht über die armenische Forschungsreise der H. Hrn. W. Belck und C. F. Lehmann. *VBGAEU*, 32, 29-66.
- Belck, W., Lehmann, C. F. (1900-b). Bericht über die Ergebnisse der von Dr. W. Belck und Dr. C. F. Lehmann 1898/1899 ausgeführten Forschungsreise in Armenien. *Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaft*, 619-639.
- Belli, O. (1988). Van Bölgesi'nde Urartu Baraj ve Sulama Sisteminin Araştırılması. *AST*, 6, 313-331.
- Belli, O. (1996). Doğu Anadolu Bölgesi'nde Keşfedilen Urartu Barajlarına Toplu Bir Bakış. *Belleten*, 60/229, 631-680.
- Belli, O. (1999). Dams, Reservoirs and Irrigation Channels of the Van Plain in the Period of the Urartian Kingdom. *AS*, 49, 11-26.
- Burney, C. (1972). Urartian Irrigation Works. *AS*, 22, 179-186.
- Çifci A., Greaves A. M. (2013). Urartian Irrigation System: A Critical Review. *ANES*, 50, 191-214.
- Dinçol, A. M., Kavaklı E. (1978). Van Bölgesi'nde Bulunmuş Yeni Urartu Yazıtları. *AnAr Ek Yayın*, 73, XVIII, İstanbul.
- Evliya Çelebi. (2010). *Seyahatname* (17. yüzyıl) (Kahraman S.A., Dağlı Y. Ed.), 4-1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, S. (2017). Minua (Şamram) Kanalı ve Tariria Bahçesi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, 11-24.
- Frahm, E. (2020). From Sammu-ramat to Semiramis and Beyond: Metamorphoses of an Assyrian Queen. In A. W. Lassen, S. Wagensonner Eds. *Women at the Dawn of History*. Yale Babylonian Collection, Yale University, New Haven, Connecticut, 46-111.
- Friedrich, J. (1932). Kleinasiatische Sprachdenkmäler (Kleine texte für Vorlesungen und Übungen 163), Berlin.
- Garbrecht, G. (1980). The Water Supply Systemat Tuspa (Urartu). *World Archaeology*, 11, (3), 306-312.
- Hammer, E. (2022). Role and Characteristics of Irrigation in the Kingdom of Urartu. (Edt. Rost, S.) *Irrigation in Early States: New Directions*, Oriental Institute Publications, Chicago, 267-303.
- Khorenats'i, Moses. (1978). *History of the Armenians*, (Çev. Thomson, R. W.), Harvard University Press, London.
- Kleis, W. (1980). Bastam, an Urartian Citadel Complex of the Seventh Century B.C. *American Journal of Archaeology*, 84, (3), 299-304.
- König, F. W. (1955). *Handbuch Der chaldischen Inschriften*, Teil. I.
- König, F. W. (1957). *Handbuch Der chaldischen Inschriften*, Teil. II. 1957.
- Luckenbill, D. D. (1926). *Ancient Records of Assyria And Babylonia*, I, University of Chicago Press.
- Luckenbill, D. D. (1927). *Ancient Records of Assyria And Babylonia*, II, University of Chicago Press.

- Lehmann-Haupt, C., F. (1926). *Armenien Einst und Jetzt: Reisen und Forschungen*, Berlin und Leipzig, B. Behrs Verlag/Friedrich Feddersen.
- Lehmann-Haupt, C., F., (1928-35). *Corpus Inscriptionum Chaldicum 1, 2*, W. de Gruyter & Company.
- Lehmann-Haupt, C., F., “Nachtrag zu seiner Mitteilung über neu gefundene chakdische Inschriften”, *ZE*, 36: 765.
- Mandacı, E. (2020). Yeni Asur Krallarının Balyındırlık Faaliyetleri. *Dokuz Eylöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, (2), 435-458.
- Melikişvili, G. A. (1960). *Urartskiye klinoobrazniye nadpisi*, Moskova.
- Öğün, B. (1970). *Van’da Urartu Sulama Tesisleri ve Şamram (Semiramis) Kanalı*, Anadolu Matbaası.
- Payne, M. R. (1997). *Urartu Yazılı Belgeler Katalođu*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Payne, M. R. (2006). *Urartu Çivi Yazılı Belgeler Katalođu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Grayson, A. K. (1987). *The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods Volume I, Assirian Rulers of the Third and Second Millennia BC (To 1115 BC)*, University of Toronto Press.
- Grayson, A. K. (2002). *The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods Volume II, Assirian Rulers of the First Millennium BC I (1114-859 BC)*, University of Toronto Press.
- Salvini, M. (2008). *Corpus dei testi urartei*, I, Roma, 2008.
- Salvini, M. (1992/1). Il canale di Semiramide. *Geographia Antiqua I*, 67-80.
- Sandalgian, J. (1900). *Les inscriptions cunéiformes Urartiques: transcrites avec une triple traduction Interlinéaire en Arménien classique, en Latin et en Française, suivies d’un glossaire et d’une grammaire*, Venedik.
- Sarkisian, P. N. (1864). Telagroutiunk i pokryev i mej hays, Venedik
- Sevin, V. (2000). Urartu Bahçeleri, *Belleten*, LXIV, 240, 395-414.
- Schulz, F. E. (1840). Memoire sur le lac de Van et ses Environs, *JA*, 3 (9), 257-323.
- Siddall, L. R. (2015). An Inscription of Ashurnasirpal II in the Australian Institute of Archaeology, *ANES*, 52.
- Ur, J. (2005). Sennacherib’s Northern Assyrian Canals: New Insights from Satellite Imagery and Aerial Photography, *IRAQ*, 67, no: 1, British Institute.